

Turkish Studies

Economics, Finance and Politics

Volume 13/30, Fall 2018, p. 125-135

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14378

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Selma KÖKSAL - Doç. Dr. İpek MERÇİL – Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK

This article was checked by iThenticate.

EVRENSELÇİLİKTE VAZGEÇİŞ: JOHN RAWLS'UN İNSAN HAKLARI KAVRAYIŞININ DÖNÜŞÜMÜ

Özlem DENLİ*

ÖZET

Evrensel insan hakları kavramı tarihsel olarak liberal kuram ile ilişkilendirilmiş ve yine bu geleneğin temsilcileri tarafından savunula gelmiştir. Evrenselci hak anlayışı insanların sadece insan olmaktan dolayı sahip oldukları ahlaki bir statü fikrinden yola çıkar ve böylelikle de kişilerin yaşamlarını çevreleyen hak ve özgürlükler manzumesini ırk, din, dil, kültürel ya da siyasal aidiyetlerin yarattığı olumsuzluktan ayırmayı hedefler. Liberal evrenselciliğin güncel ahlak felsefesi tartışmalarındaki hegemonik konumu, özellikle de 1990'lerden itibaren artan biçimde sorgulanmıştır. Evrensel hak anlayışına yönelik önemli itirazlardan bir tanesi de kültürel çeşitlilik ve farkı vurgulayan ve öncülüğü Sandel, Walzer ve MacIntyre gibi kuramcılarca yapılan cemaatçi eleştiridir. Cemaatçilik, evrensel ahlak fikrini reddetmekte ve bu alandaki değer ve kavramların evrensel erimli soyutlamalar değil, somut toplumsal ve kültürel bağlam içinde şekillenmiş ilke ve idealler olduğu fikrinde ısrar etmektedir. Bu anlayışa göre insan hakları da benzer biçimde şekillenmiş Siyaset felsefesinin 20. yüzyıldaki en önemli isimlerinden John Rawls'un ahlak kuramı liberalizm ve cemaatçilik ilişkisinin incelenmesi açısından ayrıcalıklı bir örnek teşkil eder. Rawls'un 1971'de yayımlanan *Bir Adalet Teorisi* isimli eseri, liberal evrenselciliğin özgün ve güçlü bir örneği olarak kabul edilmektedir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Rawls'un, erken dönem eserlerinde savunduğu evrensel erimli adalet kuramından uzaklaştığını ve kültüralizmin analitik araçlarını devralmak yoluyla cemaatçi tezlere yaklaştığını görürüz. Bu makalenin amacı Rawls'un hak kavrayışının evrenselcilik-kültüralizm ekseninde incelemesi ve 1970'ler ve 1990'lar arasında izi sürülen bu dönüşümün, hak kavrayışında ortaya çıkardığı sonuçların tartışılmasıdır.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi, E-posta: ozlem.denli@gedik.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Rawls, hakkaniyet olarak adalet, insan hakları, evrenselcilik, kültür

ABANDONING UNIVERSALISM: THE TRANSFORMATION OF JOHN RAWLS'S CONCEPTION OF HUMAN RIGHTS

ABSTRACT

The idea of universal human rights has historically been associated with liberalism, and advocated by its representatives. Universalism, when applied to human rights, postulates that every individual is entitled to moral status by virtue of being human. Liberal theorists, with this respect, have endeavored to designate a set of rights and liberties that is to be enjoyed by each and every human being, regardless of the contingencies based on race, religion, and cultural or political membership. The hegemonic position of the liberal stance in rights theory has been increasingly questioned and challenged, especially from the 1990s onwards. A noteworthy opposition to liberal universalism has been articulated by thinkers such as Sandel, Walzer and MacIntyre, who are broadly considered within the communitarian strain. Communitarian thinkers have underlined cultural plurality and specificity, and have rejected the notion of moral universals on this basis. Accordingly, moral values and ideas cannot be abstracted from concrete societal circumstances they emerge within. Rights, on this understanding, are not universally valid abstractions, but socially embedded principles unique to specific contexts. John Rawls's work posits a case worthy of examination with this respect. Rawls is regarded as the foremost representative of liberal thought of the last century, and his theory of justice is accepted as a signpost marking the revitalization of the liberal tradition in the 1970s. Rawls's theory of justice in this earlier stage entails the principle of universally valid human rights. From this point on, Rawls has modified his theory, partially in response to communitarian critique, and incorporated certain communitarian concepts and modes of analysis. This article analyses Rawls's conception of human rights, in its changing content and significance, throughout this trajectory.

STRUCTURED ABSTRACT

This essay deals with the idea of universal human rights throughout the changing moments of John Rawls's theory of justice. Rawls's *A Theory of Justice* (1971) is often hailed as a text marking a period of revitalization for liberal political and moral philosophy. Rawls's conception of 'justice as fairness' – as it is formulated in this early work – draws upon social contract theory, the idea of natural rights as well as elements of Kantian constructivism in order to arrive at the basic principles organizing a just society. Human rights as universally valid moral principles are incorporated an intrinsic element of the theory. Rawls provides a list of basic rights that corresponds to constitutional principles of the rule of law. He also establishes the primacy of these

rights vis-à-vis considerations such as economic development and redistributive concerns.

The Rawlsian framework exemplifies the standing of human rights as universally valid moral principles. This approach has been subject to challenge from a variety of angles, including those raised by third worldist movements and by communitarian approaches in political philosophy. In this essay, I focus exclusively on the latter, and argue that certain basic insights of communitarianism – such as embeddedness of the subject and the idea of historically and culturally grounded moral ideas – have been adopted by Rawls in his later work. *Political Liberalism* (1993) can be named as the seminal instance giving expression to the culturalist turn Rawls's theory has taken in that decade. I explicate this claim by analyzing the conceptual tools he employs in the 1990s.

Through textual analysis I show that later formulations of 'justice as fairness' introduce historical and cultural anchor to principles of justice in general and human rights in particular. Rawls now states that these conceptions, as well as their applications, are limited to a specific setting; that is, liberal democratic societies, whose political cultures have emerged as a result of living under certain kinds of institutions for generations. Basic principles of justice, in turn, are found in the political culture of such societies and endorsed by reasonable comprehensive doctrines held by their members. This moment of Rawls's work, arguably, displays certain elements of communitarianism expressed in the new emphasis Rawls places on cultural plurality and specificity. Still, *Political Liberalism* also maintains a measure of attention to historicity and change.

Rawls's culturalist turn is made explicit in the *Law of Peoples*, where basic ideas of justice as fairness are translated into international relations. It is my contention that this work does not only reflect a shift of scope and, scale but introduces an augmented communitarian logic into the theory. *The Law of Peoples* provides a specific classification of societies, and limits the category of 'peoples' only to those that are 'well-ordered' under liberal or non-liberal conceptions of justice. The law peoples, as the agreement among peoples, excludes certain kinds of societies. These are a) outlaw regimes that reject basic rights and liberties or have expansionist aspirations, b) benevolent absolutisms that have no meaningful mechanisms of political participation, and c) burdened societies that are plagued by social, economic, and historical conditions that prevent them from being well-ordered.

'Decent peoples' is the key term Rawls uses to define non-liberal yet well-ordered societies. These are non-liberal societies organized under hierarchical conceptions of justice. A close examination of this category is the key to the extent of communitarian concepts and modes of analysis that have penetrated Rawls's thinking, in spite of his claims of retain a liberal framework. First of all, Rawls defines decent or hierarchical peoples as culturally contained entities requiring no political mediation, and with limited internal plurality. Institutions in these societies are depicted as mere reflections of a unified cultural essence. Rawls theory is also permeated by a concept of 'toleration' that extends official recognition to these societies, whose institutions allow

for a limited – and basically inferior – collection of human rights. This is ‘special and urgent’ set that includes the rights to life and property; freedom from slavery and serfdom; and, sufficient but not necessarily equal freedoms of conscience and belief. The standards set by the *Law of Peoples* correspond to a much lower level of rights-protection compared to those provided by international documents and mechanisms. Significantly, Rawls dismisses the principle of equal dignity and rights established by Article 1 of the Universal Declaration of Human Rights, as an ideal limited to liberal societies alone. The official respect Rawls accords to hierarchical peoples mainly derives from the contention that these are societies that are accepted as legitimate by their members. In this way a culturally motivated idea of justification is placed at the heart of a theory of justice, whose contours are distinctly culturalist and communitarian.

Keywords: Rawls, justice as fairness, human rights, universalism, culture, liberalism, communitarianism, the *Law of Peoples*, *Political Liberalism*, *A Theory of Justice*

Giriş

İnsan haklarının evrenselliği ya da kültürlerarası geçerliliğe sahip bir insan hakları kataloğunun mümkün olup olmadığı tartışması 19. ve 20. Yüzyıllar boyunca devam etmiş, 1990'lara varıldığında ise çeşitli cephelerden yükseltelen itirazlar, hâkim kuramsal çerçevede bir yön değiştirmeye varacak derecede yoğunlaşmıştır. Uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan hak kavrayışı, insanlık onuru ve adalet içinde yaşamının genel çerçevesini çizen evrensel erimli normlar bütünü olarak karşımıza çıkar (Kuçuradi 2001: 46; Uslu 2014: 1541-2). Bu hak kavramı, özellikle 1990'larda üçüncü dünyadan yükselen eleştirilere maruz kalmıştır. ‘Kültürel görecelilik’ kavramı altında sınıflandırılabilir bu düşünce hattı, kültürlerin ve ahlaki normların farklılığı zeminine temel atar ve evrensel insan haklarını Batı toplumlarının tarihsel süreçleri içinde ortaya çıkan bir değerler sistemi olarak niteler (Özdek, 2000: 196-197). Evrensel hak ve adalet normları fikrinin Batı düşünce geleneği içinden sorgulanması ise çoğunlukla cemaatçi olarak nitelenen Sandel, Walzer, Macintyre gibi düşünürlerce yürütülmektedir. Bu tip itiraz ve sorgulamalar karşısında evrensel hak düşüncesi ise genel olarak liberal ilkelerle ilişkilendirilmiş ve yine bu geleneğin temsilcileri tarafından savunulmuştur.

Liberalizmin 20. Yüzyıldaki en önemli temsilcisi sayılan John Rawls'un düşüncesinin 1970'lerden 1990'lara kadar geçirdiği dönüşüm, liberal hak anlayışının tartışılması açısından özel bir örnek sunmaktadır. Rawls erken dönem kuramında evrensel erimli bir hak düşüncesi ortaya koyarken, geç dönem eserlerinde kültürel değerlerin başat olduğu cemaatçi tezlere yaklaşan bir yörünge izler. Bu nedenle, Rawls'un düşüncesinin *Bir Adalet Teorisi*ⁱ ve kuramın uluslararası ölçeğe taşındığı *Halkların Yasası*ⁱⁱ arasında geçirdiği dönüşüm; bir ölçek değişimi olmanın ötesinde, esas olarak kültüralizmin analitik araçlarının devralındığı bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Makaledeki amacım metin analizi yöntemiyle Rawls düşüncesinin değişen momentlerinin izini sürmek ve düşünürün değişen hak anlayışını evrenselcilik ve kültüralizm ekseninde incelemektir.

Evrensel Hak, Evrensel Akıl: *Bir Adalet Teorisi*

Rawls'un hakkaniyet olarak adalet kuramının belirleyici özelliklerinden biri, ‘temel yapı’ olarak tanımlanan özel bir nesnenin normatif değerlendirmesi amacıyla inşa edilmiş olmasıdır. Rawls'un ifadesiyle temel yapı, bir toplumdaki ana siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumların oluşturduğu bütünleşmiş bir işbirliği sistemidir. Temel yapının düzenleyici ilkeleri, bu kurumlarda

ortaya çıkarılan hak ve ödevlerin belirlenmesine ve toplumsal yaşamın getirdiği fayda ve yükümlülüklerinin dağılımına uygulanırlar (Rawls, 2017: 35-38).

Rawls, temel yapıya uygulanacak adalet ilkelerini basitçe listelemek yerine, bizi bu ilkelere ulaştıracak bir yöntem ortaya koyar. Toplum sözleşmesi kuramlarına referansla oluşturulan bu kurgusal düzenek, sözleşme düşüncesinin özel biçimde yeniden düşünülmesi olarak da tarif edilebilir. Rawls 'başlangıç durumu' ismini verdiği kurgusal müzakere ortamı aracılığı ile, farklı çıkarların ve iyi anlayışlarının uzlaştırılması görevini gerçek toplum düzeyinden alarak varsayımsal bir anlaşma zeminine taşır (Rawls, 2017: 40; Özbank, 2009: 25-27).

Başlangıç durumu müzakerecileri, tüm toplumsal belirlenimlerden sıyrılmış ve bu soyutlanmış düzeyde eşit ve özgür olarak konumlandırılırlar. Temsilcilerin fiziksel kuvvet, zekâ, yetenek ve beceriler gibi özellikleri bilgisizlik peçesi aracılığıyla kendilerinden gizlenir. Böylelikle, kimsenin normatif açıdan tesadüfi sayılan bu tip faktörler nedeniyle avantajlı veya dezavantajlı duruma düşmemesi güvence altına alınır. Bunlara ilaveten bilgisizlik peçesi, temsilcilerin yaşam planları ve iyi anlayışlarına dair bilgileri de onlardan gizler. Bu şekilde de ortak ve zorunlu kurumlar düzenlenirken temsilcilerin kendi iyi anlayışları hesabına yarar sağlamalarının da önüne geçilmiş olur (Rawls, 2017: 41). Müzakerecilerden gizlenen bilgilerin bu ikinci katmanı da kapsamaması nedeniyle, başlangıç durumu için kalın bir bilgisizlik peçesi öngörüldüğünü söyleyebiliriz.

Rawls'a göre başlangıç durumu müzakerecilerinin erişeceği ilkeler şöyledir:

1. Özgürlük ilkesi: Herkes, diğerleri için de en geniş hak ve özgürlükler manzumesini sağlayan bütünsel bir sistem içinde eşit temel özgürlüklere sahip olmalıdır.
2. Fark ilkesi: a) Sosyal ve ekonomik alanlarda eşitsizlikler en dezavantajlı konumdakilerin yararına olmalıdır. b) Bu tür eşitsizlikler, adil fırsat eşitliği koşullarında toplumsal mevki ve pozisyonların herkese açık kalması şartları altında düzenlenmelidir (Rawls, 2017: 89-90).

Rawls'a göre özgürlük ilkesince ele alınan temel hak ve özgürlükler 'hukukun egemenliği' kavramı tarafından tanımlanır ve genel hatlarıyla şu şekilde sıralanabilirler:

1. Siyasal özgürlük (oy verme hakkı ve kamu görevi yapma hakkı)
2. İfade özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğü
3. Vicdan özgürlüğü ve düşünce özgürlüğü
4. Kişi olarak hak sahibi olmak özgürlüğü
5. Psikolojik baskıdan ve fiziksel saldırıdan korunma ve vücut bütünlüğünü koruma hakkı (kişi bütünlüğü)
6. Mülkiyet hakkı
7. Keyfi olarak tutuklanmama ve yakalanmama özgürlüğü gibi kişi özgürlükleri (Rawls, 2017: 90).

Hakkaniyet olarak adalet kuramı birinci ve ikinci ilkeler arasında bir öncelik sıralamasıⁱⁱⁱ öngörür. Bu öncelik kuralı, hak kavramının iyi kavramına üstünlüğünü ifade eder ve fark ilkesini her zaman özgürlük ilkesine tabi kılar. Özgürlükler herkes için eşit biçimde sağlandıktan sonra, bunun dışında kalan (esas olarak sosyal ve ekonomik adaletin konusu olan) alanlarda eşitsizlikler en dezavantajlı konumdakilerin yarar sağlaması şartıyla kabul edilebilirler.

Birinci ilkenin kapsadığı hak ve özgürlükler manzumesi, sosyo-ekonomik meseleler karşısındaki normatif önceliklerinin yanı sıra, evrensel erimli bir adalet anlayışının parçası olarak konumlandırılırlar. Hakların evrenselliği düşüncesinin, *Teori*'nin kuramsal yapısının iki özelliğinden kaynaklandığı söylenebilir. İlk olarak *Teori*, ortak ve zorunlu kurumların düzenleyici ilkelerini,

çerçevesi soyut rasyonalite ile çizilen bir uzlaşma alanına yerleştirir. Maddi belirlenimlerden soyutlanmış başlangıç durumu düzeneği vasıtasıyla, farklı çıkar ve iyi anlayışlarının potansiyel olarak çatışmalı içeriğinden geriye çekilerek, aklın soyut işleyişi temelinde bir uzlaşma aranır. Bu anlamda Rawls, hakkaniyet olarak adalet ilkelerinin evrensel olarak kabul görebilir ve uygulanabilir olduğu fikrini özerk ahlaki özne olarak kişi anlayışına dayandır (Rawls, 2017: 282, 285; Freeman, 2003: 21).

Teori'de ortaya koyulan evrensel hak düşüncesinin ikinci dayanağı, hakkaniyet olarak adaletin toplum sözleşmesi kuramlarının bir çeşitlemesi olarak kurgulanmasıdır. Rawls başlangıç durumunun "*Locke, Rousseau ve Kant'ın kuramlarını daha yüksek bir soyutlama düzeyine taşıdığını*" ve geleneksel toplum sözleşmesi modelinin doğa durumu kavramının yerini tuttuğunu ifade eder (Rawls, 2017: 39- 40). Böylelikle birinci ilkenin tanımladığı hak ve özgürlükler de doğal hak statüsünde el alınmakta ve evrensel erişimli bir hak kuramının parçası olarak konumlandırılmaktadır.

Teori'nin soyut aklı merkeze yerleştiren yapısı, yayımlandığı tarihten itibaren çeşitli eleştirilerin konusu olmuştur. Bu eleştirilerin merkezinde yatan düşünce, hakkaniyet olarak adaletin özel bir prosedüre yaptığı vurgunun, kuramın kültürel dayanakların göz ardı edilmesine yol açtığı yönündedir. Genel hatlarıyla ifade edecek olursak: Toplum sözleşmesi düşüncesi her zaman için varsayımsal düzenekler olarak anlaşılmalıdır. Bu düşünce sistematığı kuramcının perspektifinin de dâhil olduğu bir analitik araç olarak iş görür. Bir diğer deyişle, temsilcilerin ve müzakere koşullarının belirlenmesi aşamasında yapılacak seçimlerin niteliği, sonuçta varılacak ilkeleri kaçınılmaz olarak etkileyecektir. Bu anlamda, sözleşmenin özel şartları ve ahlaki failer olarak temsilciler kurgulanırken yapılan tercihler, belirli kuramsal ya da daha yaygın olarak paylaşılan tarihsel değerleri yansıtacaktır (Scanlon, 1982; McCarthy, 1994; Daniels, 1989; Sandel, 2014).

Teori'nin yayımlanmasını takip eden yirmi yılı aşkın süre içinde hakkaniyet olarak adalet kuramında, kısmen de söz konusu eleştirilere de yanıt olabilecek bir yön değiştirmeye tanık oluruz. 1993 tarihinde yayımlanan *Siyasal Adalet*'e geldiğimizde, Rawls'un evrensel nitelikte bir kuram inşa etme iddiasından uzaklaşarak, liberal toplumlar ve kültürlerle sınırlı bir tartışma alanına çekildiğini görürüz.

Siyasal Liberalizm, Tarih ve Kültür

Siyasal Liberalizm'de hakkaniyet olarak adalet, liberal demokrasilerde geçerliliğe sahip bir kuram olarak yeniden kurgulanır. Bu eserin temel kaygısı; farklı dinsel, felsefi ve ahlaki görüşlere sahip vatandaşlardan oluşsan çoğulcu bir toplumda adil ve istikrarını uzun vadede koruyabilen liberal demokratik bir rejimin hangi temel üzerinde inşa edilebileceği sorusuyla özetlenebilir. Rawls'un hak ve özgürlüklere dair kavrayışı bu çerçevede aldığı biçim de, bu değer ve normların da esasen liberal toplumlarla sınırlı biçimde anlaşılmasıdır.

Siyasal Liberalizm'in çıkış noktası modern demokratik toplumlarda var olan din, inanç, dünya görüşü vb. farklılıkları gelip geçici bir durum değil bu toplumların kalıcı bir özelliği olarak kabul edilmesidir.^{iv} Rawls'a göre çoğulculuk gerçeğini dikkate alan bir liberalizmin, toplumsal yaşamın tüm alanlarında geçerli kapsamlı bir doktrin olma iddiasını terk etmesi gerekmektedir. Vatandaşların tümünün aynı dini, felsefi, ahlaki doktrin etrafında birleşmesi mümkün olamayacağından, temel yapının düzenleyici ilkesi, farklı doktrinleri benimsemiş vatandaşların üzerinde anlaştıkları ortak temel ilkeler olacaktır (Rawls, 2007: 26). Bunlar, farklı kapsamlı doktrinleri kişilerce kabul edilecek temel hukuki normlar şeklinde de anlaşılabilir. Bu anlamda vatandaşlık çerçevesinde temel liberal ilkeleri onaylayan kişiler, bunun dışında kalan hayatlarında farklı ve liberal olması gerekmeyen doktrin, ideoloji ve dünya görüşleri uyarınca yaşayabilirler. Bir diğer deyişle, temel yapı seviyesinde liberal normları geçerli sayan vatandaşlar, bireysel yaşamları ve kamusal-siyasal olmayan alanlar dışındaki faaliyetlerini herbiri farklı ancak makul anlayışlar doğrultusunda şekillendirebilirler.

Siyasal Liberalizm liberal bir toplumda kabul göreceği düşünülen hak ve özgürlükler dizgesini de yine kamusal/siyasal alanda paylaşılan değerler üzerine inşa eder. Rawls'un 'kamusal akıl' olarak adlandırdığı bu ilkeler toplumu, "vatandaşların kamusal forumda anayasal esaslar ve adaletin temel meseleleri ile ilgili konularda kullandıkları akıl yürütme yolu"dur (Rawls, 2007: 56-57). Rawls'un ifadesiyle, demokratik çoğulcu toplumlarda eşit ve özgür vatandaşların kamusal aklı, ilkeleri vatandaşlar tarafından onaylanan bir siyasal adalet anlayışı tarafından yönlendirilir (Rawls, 2007: 56-59).^v

Diğer taraftan, siyasal adalet anlayışının içeriği söz konusu toplumda mevcut makul dinsel, felsefi ve ahlaki doktrinler tarafından desteklenmelidir. 'Örtüşen görüş birliği' kavramı, farklı ve bağdaşmaz içeriklerine rağmen, vatandaşların her birinin kendi doktrinine içkin nedenlerle siyasal adalet anlayışını onayladıklarını ifade eder (Rawls, 2007: 184). Bu anlamda *Siyasal Liberalizm*, belli bir siyasi gelenekten başlar ve liberal bir toplumun siyasal kültüründe var olan değerlerin açığa çıkarılması, düzenlenmesi ve mantıksal sonuçlarına ulaştırılmasına hizmet eder.

Rawls'a göre liberal toplumların eşit ve özgür vatandaş anlayışını şekillendiren temel değerler, adil kurumlar altında süregelen toplumsal yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıkarlar ve kuşaklar boyunca ortaya çıkan siyasal kültür çerçevesinde şekillenmişlerdir (Rawls, 2007: 50- 51).^{vi} Dolayısıyla, adalet ilkesinin parçası olarak haklar ve özgürlükler de liberal toplumlara özgü tarihsel kazanımlar olarak anlaşılırlar. Rawls böylelikle evrensel uzamlı bir hak düşüncesinden geri çekilerek, özgürlük ve eşitlik ilkeleriyle beraber bu dayanaktan türetilen eşit ve özgür vatandaşlık haklarını da liberal siyasal kültüre ait değerler olarak yeniden tanımlar (Rawls, 2007: 27, 50-51).

Görüldüğü üzere, liberal demokrasilerde hâlihazırda var olan temel siyasal değerleri adalet kuramının hem başlangıç noktası hem de kurucu zemini haline getirir. Kültürün başat kategori halin gelmesi ise, hakkaniyet olarak adaletin uluslararası plana uygulanması belirginlik kazanacaktır.

Halkların Yasası'nın Kültüralizmi

Rawls *Halkların Yasası* ile hakkaniyet olarak adalet kuramını uluslararası ilişkiler düzeyine taşır ve genel hatları itibarı ile *Teori*'de ortaya konan kuramsal inşanın adımlarını takip eder. Bununla beraber *Halkların Yasası*'nın yaslandığı düşünce çerçevesi, esasen, *Siyasal Liberalizm*'de karşımıza çıkan kültüralist yönelimin daha radikal bir uğrağı olarak anlaşılabilir.

Rawls'a göre uluslararası toplumda var olan çoğulculuk gerçeği, siyasal liberalizme referans oluşturan makul çoğulculuk olgusuyla paralellikler taşır. Liberal demokratik toplumlarda dinsel, felsefi ve ahlaki inançlar üzerinde yüzyıllardır süregelen farklılaşmanın tecrübesi, kapsamlı bir doktrin doğrusu üzerinde anlaşmanın mümkün olmadığını gösterir (Rawls, 1999: 57, 58). Çoğulculuk gerçeğinin uluslararası plandaki yansımaları ise yerel toplumlara kıyasla daha derin ayrımlara işaret etmektedir. Rawls'a göre halkları birbirinden ayıran farklılaşma eksenleri, bu gruplar arasındaki ilişkilerin sadece liberal toplumlarca benimsenecek ilkeler değil, üzerinde ortaklaşılabilir bir zeminde yükselmesi gereğine işaret etmektedir (Rawls, 1999: 58). Böylelikle küresel uzamlı eşit değer ve saygınlık ilkesi (Börklüoğlu 2016: 123) ve bireylerin temsiline dayalı kozmopolit alternatif daha başlangıçta reddedilir.

Rawls'un halk tanımı, toplum kavramıyla kıyaslandığında daha dar ve daha talepkardır. Sadece ahlaki bir doğaya sahip toplumlar bu kategori altında sınıflandırılır ve başlangıç durumunda temsil edilme hakkına sahip olurlar (Rawls, 1999: 2, 24-26). Rawls'un sınıflandırmasında yer alan toplum kategorileri şunlardır:

1. Liberal toplumlar
2. Liberal olmayan ancak düzgün toplumlar
3. Yasatanırmaz devletler
4. İyiliksever mutlakiyetçi devletler

5. Zorluk içindeki toplumlar.

Bu listede yer alan toplum biçimlerinden sadece ilk ikisi Rawls tarafından halk olarak kabul edilir. Diğer topluluklar ise her biri kendine özgü nedenlerle Halkların Yasası'nı oluşturacak sözleşmenin dışında bırakılırlar (Rawls, 1999: 2-3).

Rawls'un uluslararası plana uygulanmış sözleşme önerisinin en önemli özelliği, tarafların iki adımdan oluşan bir düzenek dâhilinde biraraya gelmeleridir. İlk adımın müzakerecileri liberal halkların temsilcilerinden oluşur. İkinci adımda ise liberal halkların temsilcileri biraraya gelerek ilk aşamada belirlenmiş ilkeler üzerinde müzakere ederler. Bu iki adım sonucunda varılan noktada halk kategorisinde yer alan toplumlar arasında ve halkların diğer toplumlar karşısında uyacakları normlar belirlenmiş olur. Rawls'un genel görüşü ikinci adım katılımcıların ilk adımda üzerinde uzlaşılan norm ve düzenlemeleri onaylayacağı şeklindedir (Rawls, 1999: 67). Bunlar, büyük ölçüde günümüzde yaygın kabul görmekte olan içişlerine müdahale etmeme, savunma hakkı dışında savaş başlatmama, savaşırken bazı kurallara uyma ve temel insan haklarına riayet etme gibi ilkelemdir (Rawls, 1999: 38).

Hak ve özgürlük kavramları, hem Halkların Yasası'nı tanımlayan ilkeler hem de Rawls'un toplumlara yönelik sınıflandırma çabasında merkezi bir yer tutar. Bu görüşlerin açıklığa kavuşturulması için öncelikle Rawls'un kuramında liberal olmayan halkların nasıl tanımlandığına bakabiliriz.

Rawls, liberal olmayan ancak düzgün ya da yeterince adil toplum biçimlerinin varlığını *Halkların Yasası* için temel bir çıkış noktası olarak kabul eder. Rawls'un 'düzgün hiyerarşik halklar' ismini verdiği alt kategori, bu eserde özel bir önem ve ayrıntı ile tartışılmaktadır. Bu grupta ele alınan halklar birey anlayışları açısından liberal haklardan ayrılırlar ve geçerli adalet anlayışı uyarınca kişileri bireyler olarak değil, ait oldukları grup mensubiyetleri zeminde tanımlayarak, eşit olmayan hak ve özgürlüklere taşıyıcıları olarak görürler (Rawls, 1999: 73).

Tartışmanın bundan sonraki bölümlerinde düzgün ya da liberal olmayan halklar kavramları, esas olarak bu kategoriye karşılık gelecek şekilde kullanılacaktır.

Eşitlik ve Özgürlüğün Reddi: 'Düzgün Halklar'

Halkların Yasası'nda tanımlandıkları şekliyle düzgün hiyerarşik halklar, eşit ve özgür birey düşüncesini kabul etmezler. Bu toplumlar 'temel' insan haklarını ihlal etmedikleri, eşit olmasa da bir tür makul temsil mekanizmasına sahip oldukları ve kendi iyi anlayışlarını savaş ve yayılmacılık yoluyla diğer toplumlara empoze etmekten kaçındıkları için halklar topluluğuna dâhil edilirler (Rawls, 1999: 69-71). Burada 'temel' kavramıyla nitelendirilen farklılık, söz konusu anlayışın liberal hak ve özgürlüklerin daha kısıtlı bir alt kümesi sayılabilecek '*özel bir acil haklar sınıfı*'na karşılık gelmesiyle açıklanır. Rawls'un temel kabul ettiği hakl esasen şu alanlarda koruma sağlamaktadır: Yaşam; mülkiyet; kölelik, seflik ve işgal karşısında korunma; eşitliğe dayanmayan düşünce ve din özgürlüğü (Rawls, 1999: 84).

Hakların Yasası'nca onaylanan temel haklar düşüncesi, günümüzde kabul gören evrensel insan hakları kavrayışınca tanımlanan normlar açısından bir sorun alanı teşkil etmektedir. Şöyle ki, evrensel hak anlayışının dayanağı olan eşit ve özgür insan kavramı, Rawls tarafından yerleştirilmekte ve münhasıran liberal toplumlarda geçerli bir düşünceye indirgenmektedir. Rawls bu iddianın dayanağını düzgün halkların kültürel ve dini geleneklerine atfettiği nedensel rol aracılığıyla izah eder. Bu kültüralist yönelimin temelleri *Siyasal Liberalizm*'de atılmakla beraber, *Halkların Yasası*'nda varılan nokta aynı zamanda kuramın temel yapısında yeni değişikliklere karşılık gelmektedir.

İlk bakışta Halkların Yasası'nda karşımıza çıkan çoğulculuk kavrayışının *Siyasal Liberalizm*'deki modellerle uyum halinde olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak ayrıntılara

baktığımızda, *Halkların Yasası*'nce sergilenen çoğulculuk anlayışının kimi özel nitelikleri açığa çıkacaktır. İlk olarak, liberal ve düzgün halklar arasındaki müzakerelerde, normlara dair tatışmayı güç dengesi hesaplarıyla tahrif edecek tipte veriler temsilcilerden gizlenir. Ancak müzakereciler, liberal mi düzgün mü olduklarının bilgisine sahiptirler. O halde *Halkların Yasası*'nda yürürlüğe konan bilgisizlik peçesinin, yerel toplum düzeyinde geçerli olandan daha fazla bilgi ifşa ettiği söylenebilir.

İkinci farklılaşma noktası ise Rawls'un hak anlayışında gerçekleşen kültüralist dönüşümle çok daha yakından ilgilidir. Şöyle ki, düzgün hiyerarşik halkların hak anlayışları liberal ilkeler kadar adil kabul edilmezler. Hatırlanacağı üzere, *Siyasal Liberalizm* kişilerin, vatandaşlık ilişkileri dışındaki alanlarda, liberal olmayan dünya görüşleri doğrultusunda yaşayabilmesini sağlayacak bir çoğulculuk anlayışı öngörülmüştür. Bu görüş uyarınca kamusal/siyasal alanın önceliği uyarınca, liberal siyasal ilkeleri onaylayan kapsamlı doktrinler normatif eksende birbirleriyle eşit kabul edilirler. *Halkların Yasası*'nda karşımıza çıkan ise liberalizme kıyasla aşağı kabul edilen adalet ilkeleri ve dolayısıyla hak anlayışlarının hoş görülmesi talebidir. Rawls'un ifadesiyle düzgün halklar, liberal toplumlar kadar adil sayılmayan ancak 'makul tutum alma' gibi asgari bir nitelemeyle hoşgörüyü layık bulunan toplumlardır (Rawls, 1999: 72). Böylelikle hak ve özgürlüklerin adalet ve meşruiyet kavramlarıyla ilişkisi *Teori*'den farklı bir şekilde kurgulanmış olur.

Rawls liberal olmayan halklarca benimsenen hak anlayışlarını gerçek ya da kurgusal bir meşruiyet düşüncesine dayandırır. Bu model uyarınca liberal olmayan halklar da vatandaşlarınca paylaşılan adalet anlayışları etrafında düzenlenmişlerdir. Hiyerarşik adalet anlayışlarının Rawls'un uluslararası ilişkiler kuramında gördüğü kabul, kendi mensuplarınca meşru buldukları fikrine dayanmaktadır. Ağırlıklı olarak yerel norm ve değerlerin adalet anlayışını şekillendirdiği bu çerçeve, Rawls düşüncesinde *Siyasal Liberalizm*'den itibaren gözlemlediğimiz kültüralist dönüşümün yeni bir uğrağı sayılabilir.

Halkların Yasası'nın en önemli iddialarından birisi de, halklarca onaylanan hak anlayışlarının her şeyden önce o toplumlarda geçerli dini, felsefi ve ahlaki geleneklerden kaynaklandığı fikridir. Rawls, bu normatif dayanakları sadece hak düşüncesi açısından değil, ülkelerin zenginlik veya yoksulluğuna kadar uzanan bir yelpazede belirleyen unsur olarak kabul eder (Rawls, 1999: 118). Böylece kültür kavramı belirleyici bir öze dönüşür ve Rawls, düzgün toplumlarda var olan temel kurumların, hukuk, siyasal sistem gibi toplumsal yapıların bu özden türediği sonucuna ulaşır. Evrenselci anlayışın kültürel öz düşüncesi lehine geri plana çekilmesi Rawls'un geç dönem düşüncesini ana akım liberal kuramlardan ziyade cemaatçiliğe, hatta Huntington'un 'medeniyetler' kavramını çağrıştıran özselci bir zemine taşır.^{vii}

Halkların Yasası'nce öngörülen uzlaşmanın insan hakları açısından doğuracağı ana sonuçlar üç grupta toplanarak ele alınabilir. İlk olarak Rawls, liberal ve düzgün halklar arasında ortaya çıkabilecek normatif anlaşmazlık eksenlerini belirsizleştirmekte, hatta ortadan kaldırmaktadır. Rawls uluslararası planda daha zayıf hak ve özgürlük kriterlerinin geçerli sayılmasını, dolayısıyla da hak anlayışları eşitlik ve özgürlük kavramlarını dışlayan toplumların eşit müzakere partnerleri olarak kabul edilmesini talep eder. Bu anlamda *Halkların Yasası*, uluslararası ilişkilerde realist paradigmayla benzer bir zeminde konumlanır (Teson, 1995: 86-86; Öztürk, 2008: 23).

İkinci olarak, toplumların hak ve adalet anlayışlarının belirlenmesinde bu ülkelerin dini, tarihsel ve kültürel özelliklerinin yegâne ya da en azından başat faktörler olduğunu iddiası küresel kurum, süreçler ve etkileşimlerin yarattığı sonuçları görünmez kılar. Rawls'un adalet kuramının önde gelen yorumcularından Thomas Pogge'nin sözleriyle ifade edersek; çoğu zaman kültür ve geleneklere atfedilen baskıcı yönetim ve hak ihlalleri gibi olgular, uluslararası sistem, ekonomik ve jeopolitik bağlam vb. tarafından teşvik edilebilmekte ve beslenebilmektedir (Pogge, 2006: 183, 229-230). Rawls ise toplumların konumlandığı bu ilişkiler ağını göz ardı eder ve böylelikle de uluslararası kurum, süreç ve ilişkilerin hak ve özgürlükler açısından doğurabileceği sorumlulukları görmezden gelir.

Üçüncü olarak Rawls, düzgün halkların da içsel çoğulculuk ve çeşitliliğe sahip olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Rawls'un gözünde liberal demokrasiler dışında kalan toplumlar; farklılıkların siyasal uğrağın dolayımı olmaksızın uzlaşma içinde bulunduğu, dolayısıyla da hak kavramının kültürel unsurlar içinde eritildiği yapılarıdır. Bu modelde düzgün halklar, kapsamlı bir iyi anlayışı temelinde birleşen ve yine bu temelde eşit ve özgür vatandaşlık düşüncesini reddeden homojen topluluklar olarak sunulurlar. Ampirik açıdan son derece sorunlu bu iddia, esasen Batı dışı olarak da nitelenebilecek bu toplumlarda var olan iktidar ilişkilerini, siyasal ve kültürel ayırım çizgilerini ve hak temelli eşitlik ve özgürlük mücadelelerini yok saymaktadır.

Sonuç

Rawls'un düşüncesinde izlerini takip ettiğimiz dönüşümün ilk momentini, *Siyasal Liberalizm*'in kültürel ve tarihsel değişkenlere açtığı alanla ortaya çıkar. *Halkların Yasası*'na vardığımızda, kültürel değişkenlerin başat rol oynadığı bir kuramsal çerçeveye karşılaşıyoruz. Liberal adalet anlayışının kapsamlı doktrinler alanından çekilmesiyle ortaya çıkan çoğulculuk ve hoşgörü anlayışının bir gereği de toplumların tek meşru örgütlenme biçiminin liberal demokrasiler olmayacağını kabulüdür. Rawls'un kuramının kültüralist niteliği ise uluslararası planda çoğulculuğu, sınırları belli kültürel birimler üzerinden kavraması ve ayırım hatlarını da ulus devletin egemenlik alanlarıyla örtüşecek şekilde tarif etmesiyle görünürlük kazanır.

Rawls çoğulculuk ve kültürel farkı kutlar görünürken, liberal olmayan toplumların hak ve özgürlük anlayışları ve kurumsal yapı, hukuk gibi özelliklerini, kaynağını dini ve ahlaki geleneklerden alan kültürel bir özden türetmektedir. Böylelikle uluslararası kurum ve ilişkilerin doğurduğu sonuçlar, Batı dışı toplumlara atfedilen kesif kültürel nedenselliğin ağırlığı karşısında belirsizleşir ve sorumluluk doğurmaktan uzak, tali etmenlere dönüşürler. *Halkların Yasası*'nın kültüralizmi, düzgün toplumlarda hak anlayışını sadece içsel faktörlere indirgemekle sınırlı değildir. Rawls ilaveten, liberal olmayan halkların eşitlik ve özgürlüğe dayanan hak anlayışlarını reddedeceği iddiasından yola çıkarak, uluslararası ilişkilerde geçerli hak kriterlerin bu varsayımsal kültürel taleplere uyarlanmasını talep eder. Bu anlamda Rawls'un liberalizminin vardığı son uğrak, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin temsil ettiği ilkelerden çok daha zayıf hak ve özgürlük kıstasları öneren bir yaklaşıma karşılık gelmektedir.

Notlar

ⁱ John Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2017. Metnin devamında *Teori* olarak kullanılacaktır. Metnin İngilizce orijinali 1971 yılında yayımlanmıştır.

ⁱⁱ John Rawls, *Halkların Yasası ve 'Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması'*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003. Metnin İngilizce orijinali 1983 yılında yayımlanmıştır.

ⁱⁱⁱ Rawls bu öncelik kurallarına 'serisel sıra' ismini vermiştir (Rawls, 2017: 91).

^{iv} Din, inanç ve dünya görüşlerinin kültür kavramıyla ilişkisi için bkz. Bengül Çetindaş, "Kültür Kavramının Kapsamı, Anlam ve Tanımları.

^v *Siyasal Liberalizm*'e eklenen 'Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması' isimli makale bu görüşte düzeltme yaparak, kamusal aklın çıkarımlarını destekleyen kapsamlı argümanların da belli şartlarda kullanılabileceğini söyler. Aynı makale daha önce, John Rawls, *Halkların Yasası ve 'Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması'*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003 içinde yer almıştır.

^{vi} John Rawls, *Halkların Yasası ve 'Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması'*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

^{vii} Huntington'un medeniyet kavramı için bkz. Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon and Schuster, 1996.

KAYNAKÇA

- Börklüoğlu, L. (2016). "Ulus Devlet-Yurttaşlık İlişkileri Karşısında Küresel Bir Tavrı Alış: Kozmopolitanizm", *Turkish Studies*, 11(13), 117-130.
- Çetindaş, B. (2016). "Kültür Kavramının Kapsamı, Anlam ve Tanımları", *Turkish Studies*, 11(18), 227-248.
- Daniels, N. (1989). Introduction, *Reading Rawls*, Stanford: Stanford University
- Freeman, S. (2003). John Rawls: An Overview, *The Cambridge Companion to Rawls*, (ed.) Samuel Freeman, Cambridge: Cambridge University
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon and Schuster
- Kuçuradi, İ. (2001). Adalet Kavramı, *Adalet Kavramı Bildirileri*, (der.) İonna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Özbank, M. (2009). *Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?*, (der.) Murat Özbank, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Özdek, Y. (2000). *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları: Eleştirel Bakışlar*, Ankara: Öteki
- Öztürk, A. (2008). II. Rawls Dönemi: Biçimsel Aklın Çözülüşü mü?, *Toplumsal Üzerine Yeni Perspektifler*, (der.) Armağan Öztürk, Ankara: Dipnot
- Pogge, T. (2006). *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Rawls, J. (2003). *Halkların Yasası ve 'Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması'*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi*, Ankara: Phoenix.
- Sandel, J. M. (2014). *Liberalizm ve Adaletin Sınırları*, Ankara: Dost
- Scanlon, T.M. (1982). Contractualism and Utilitarianism, *Utilitarianism and Beyond*, (ed.) Amartya Sen, Bernard Williams, Cambridge: Cambridge University
- Teson, F. (1995). The Rawlsian Theory of International Law, *Ethics and International Affairs*, no: 9
- Uslu, C. (2014). "Liberal Tarafsızlık ve Modus Vivendi", *Turkish Studies*, 9 (2), 1539-1556.